

Yazılı Ortamdaki Âşık Tarzı Halk Hikâyelerine Verilen Adlar

The Names Given to the Minstrel-Style Folk Tales in Written Environment

Dilaver DÜZGÜN¹

Aslıhan SÜMBÜLLÜ²

¹ Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-Türkiye
e-mail: duzgun@atauni.edu.tr

² Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-Türkiye
e-mail: aslihan.s@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 1.6.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 9.10.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Dilaver DÜZGÜN
duzgun@atauni.edu.tr

Atıf /Cite:

Düzgün, D., & Sümbüllü, A. (2023). Yazılı Ortamdaki Âşık Tarzı Halk Hikâyelerine Verilen Adlar. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 151-160.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu inceleme 1928 yılından önce yazılı ortama aktarılmış olan 13 hikâye üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamdaki eserlerin bir kısmı el yazması eserler, bir kısmı litografi olarak adlandırılan bir yöntemle basılan eserler, bir kısmı ise matbaa harfleriyle basılan eserlerdir. Baş tarafı eksik olduğu için başlığı görülemeyen eserler incelemeye dahil edilmemiştir.

Hikâye adları çoğu kez tanımlayıcı terimler ve açıklayıcı ifadeler içinde verilmiştir. Hikâye başlıklarında en çok kullanılan terim hikâye/hikâyettir. Bundan başka hikâye adlarında kitap, menakıb, kıssa, destan terimlerine de rastlanır. Dede Korkut Kitabının elimizde bulunan iki nüshasından birinin adının “kitab-ı”, diğerrinin “hikâyet-i” şeklinde başlaması, bu anlatı türünün uzantısı olarak ortaya çıkan âşık tarzı hikâyelerde geleneğin etkisini bariz bir şekilde göstermektedir.

Adlandırmalarda yazma eserlerin basma eserlerden bariz farkı müstensihler tarafından onların geçmiş zamanlarda gerçekten yaşandığı vurgusunun öne çıkarılması, yer yer hikâye kahramanlarının manevi kişiliklerine inanılması biçiminde ortaya çıkar. Taş baskı ve matbaa harfleriyle basılan matbu eserlerde ise bu anlayıştan uzaklaşıldığı görülür. Özellikle 1911-1928 yılları arasında rastlayan matbaa harfleriyle basılı eserlerde bu hikâyelerin çok okunan ünlü anlatılar olduğuna dikkat çekilir.

Anahtar Kelimeler: Âşık tarzı, Halk hikâyesi, Yazılı ortam, Kültürel miras

Abstract

This analysis has been conducted on 13 tales that were transferred to the written environment before 1928. Some of the works in this content are manuscripts, some of them are printed by a method called lithography, and some of them are printed with printing press letters. Since the first part of the tale is missing, the works whose title cannot be seen are not included in analysis.

Titles of the tale often given in descriptive terms and explanatory expressions. The term which is used commonly in the titles is tale. Over and above this, it is found the terms of book, parable, anecdote, epic in the tale titles. The fact that the title of one of the two copies of the Book of Dede Korkut begins with “kitab-ı” and the other begins with “ hikâyet-i” clearly shows the influence of the minstrel-style tale tradition that emerged as an extension of this narrative genre.

The obvious difference manuscripts than printed works in the nomenclature which is emphasis by copyists on the fact that they actually lived in the past and that they believe in the spiritual personalities of the heroes of the tales. It is seen that this understanding has moved away in the printed works which are printed with lithography and printing press letters. It is noted that these tales were widely read famous narratives, especially printed works between 1911- 1928.

Keywords: Minstrel style, Folk tales, Written environment, Cultural heritage

Giriş

Âşık tarzı hikâye geleneği içinde yer alan ürünlerin üretim ve icra süreçleri sözlü ve yazılı olmak bakımından farklı özelliklere sahiptir. Bu nedenle her iki ortamın kendine has yöntemlerle incelenmesi ve gruplandırılması gerekmektedir. Genel anlamda halk hikayesi ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyeleri hakkında spesifik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili dikkat ve önerilerin paylaşıldığı farklı yayınlar gerçekleşmiş olmakla birlikte bunların arasında Ali Duymaz'ın (2019) çalışması somut tespitler ve öneriler geliştirmesi bakımından daha kapsamlı ve özgündür.

Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı ünlü eserinde Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerini “basılmış metinler” ve “basılmamış metinler” olarak iki gruba ayırmış ve her grubun altına ilgili hikâyeleri eklemiştir. Basılmış metinler başlığı altında el yazması, taş baskı ve matbaa baskılı metinleri sıralarken, basılmamış metinler kısmında sözlü gelenekte anlatılan hikâyeleri vermiştir. (Boratav, 1946: 8-24).

Bu çalışmada yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerine verilen adlar üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Konunun kapsamını belirlemek üzere bu türün yazıya aktarılmış tüm örnekleri incelendikten sonra bir sınırlamaya gidilmesinin zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerinin ilk grubunu Arap harfli el yazması nüshalar oluşturur. Bu hikâyelerin yer aldığı yazma eserlerden ulaşılabilenlerin en eskisi 17 Rebiülevvel 1208 (17 Ekim 1793), sonuncusu ise 1266 (1849-1850) tarihini taşımaktadır. İkinci grupta yer alan taş baskı nüshalardan ulaşılabilenlerin yarısından fazlası tarihsizdir. Tarihli olanların en eskisinde 1266 (1849-1850), sonuncusunda ise 1341 (1922-1923) kaydı vardır. Litografi adı verilen yöntemle Türkiye’de basılan ilk eserin 1831 kaydına sahip olduğu (Gerçek, 2001: 13) düşünülürse bu teknikle 1850 yılında bir halk hikâyesinin basılmış olması âşık tarzı hikâye geleneği açısından kayda değer bir gelişmedir. Bu, aynı zamanda XIX. yüzyılın ortalarında Türkiye’de önemli bir hikâye okuyucusunun mevcudiyetini gösterir. Üçüncü grupta yer alan ve matbaa harfleri ile basılan eserlerin ulaşılabilen en eski nüshasında 1329 (1911), sonuncusunda 1928 kaydı vardır.

Bugüne kadar âşık tarzı halk hikâyelerinden ulaşılabilen eserler karşılaştırıldığında yazmalar ile basmalar arasında bir kronolojik sıralamadan söz etmek mümkündür. Eldeki verilere göre yazma eserlerin yazılış tarihleri 1793-1850 arasında değişmektedir. Arap harfleriyle basılan eserlerin 1850 ila 1928 arasında yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu, 1850’den sonra el yazması hikâye metinlerinin olmadığı anlamına gelmez kuşkusuz.

Yazılı ortamdaki halk hikâyelerinin 1928 yılından sonraki neşirleri ise Latin harfleriyle basılmış eserlerdir. Bunlardan başka yeniden yazma olarak adlandırılan neşirler vardır ki bu eserler hikâyelerin orijinal metinlerini değil, bir yazar tarafından yeniden kaleme alınmış metinleri içerir.

Bu çalışmada el yazması ve taş baskı nüshalar ile 1928’den önce matbaa harfleriyle basılan nüshalar üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Âşık tarzı hikâye geleneği içinde değerlendirilmekle birlikte destani özelliğiyle öne çıkan ve kollar halinde uzun bir metne ve çok sayıda varyanta sahip olan Köroğlu hikâyesi ile mesnevi geleneğinin devamı olarak yazıya aktarılan Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin ve Yusuf ile Züleyha gibi hikâyeler inceleme dışında tutulmuştur. İncelenen hikâyeler şunlardır: Arzu ile Kanber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Âşık Kurbanî, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Elif ile Mahmut, Gül ile Sitekâr, Hürşit ile Mahmihri, Kerem ile Aslı, Melikşah ile Güllühan, Razınihan ile Mahfiruze, Şah İsmail, Tahir ile Zühre.

Bu hikâyelerden orijinal nüshasına ulaşılamayan el yazması Destan-ı Hikâye-i Maksud ve Mısır Şehrinde Zuhur Eden Âşık Karib’in yeni harflere aktarılmış biçimleri Fikret Türkmen’in (1974) çalışmasında görülmüştür. Diğer hikâyelerin orijinal metinlerine şu kütüphanelerde ulaşılmıştır: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Milli Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneleri, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonu, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Bibliotheque National.

Yazılı ortamda yer alan âşık tarzı hikâyelere verilen adların dönemlere göre farklılık arz etmesi dikkate değer bir husustur. Adlandırmaların hangi saiklerle ortaya çıktığı hususunun irdelenmesi, konunun tarihi ve kültürel arka

planının aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır. Bu amaçla 13 hikâyenin 1928 yılından önce yazılan veya basılan nüshaları seçilerek bu hikâyelere verilen adlar, üst veya alt başlıkları ile birlikte incelenmiştir.

Hikâyelere Verilen Adlar

El Yazması Nüshalar

İnceleme için belirlenen yazılı ortamdaki 13 âşık tarzı halk hikâyesinden Gül ile Sitemkâr dışındaki 12'sinin toplam 36 nüshasına ulaşılmıştır. Bunlardan 6'sının baş tarafı eksik olduğu için başlık bilinmemektedir. Kalan 30 nüshada yer alan başlıklar şöyledir:

- Âşık Kerem Dertli Kerem Fasl-ı Beyan Eder
- Âşık Kerem Hikâyetini Beyan Eyledi
- Der Beyan-ı Hurşid Beg
- Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssaları
- Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssası
- Destan-ı Hikâye-i Maksud
- Haza Arzu Kamber
- Haza Hikâyet-i Kerem Dede
- Haza Kitab-ı Arzu ile Kanber (2 ayrı nüsha)
- Haza Tahir ile Zühre hikâyetlerin min evvelihi ila ahirihi beyan ederler
- Hikâye-i Arzu ile Kanber
- Hikâye-i Âşık Karib beyan olunur vesselam
- Hikâye-i Hurşid
- Hikâye-i Mahmud ile Elif' dir
- Hikâye-i Raznihan ile Mahfiruz Sultan
- Hikâyet olunur ki Kerem ile Han Aslı
- Hikâyet-i Arzu ile Kanber Mufazzalıdır
- Hikâyet-i Âsman ile Zeycan
- Hikâyet-i Âşık Garib
- Hikâyet-i Âşık Garib ve Bezirgân Kızı
- Hikâyet-i Âşık Karib
- Hikâyet-i Kerem Han
- Hikâyet-i Kurbanı
- Hikâyet-i Melikşah ile Güllühan
- Melikşah ile Güllühan'ın Hikâyeleri
- Menakıb-ı Âşık Garib ve Şah Senem Hanım
- Mısır Şehrinde Zuhur Eden Âşık Karib
- Misali Âşık Garib
- Şah İsmail ile Gülizar Hanım

Taş Baskı Nüshalar

Bu araştırmada incelenen yazılı ortamdaki 13 âşık tarzı halk hikâyesinin tümünün taş baskı nüshalarına ulaşılmıştır. Toplam 36 nüshanın birinde baş kısım eksik olduğu için hikâyenin başlığı görülmemiştir. 35 nüshada hikâye adları şöyle verilmiştir:

Arzu ile Kanber
 Asman ile Zeycan
 Âşık Garib
 Âşık Kurbanı
 Âşık Kurbanı
 Derdiyok ile Zülfisiyah Hikâyesi (2 ayrı baskı)
 Divan-ı Kerem
 Divan-ı Kerem
 Hikâye-i Âşık Garib (2 ayrı baskı)
 Hikâye-i Gül ile Sitemkâr
 Hikâye-i Kerem
 Hikâye-i Mahfiruze Sultan ile Razınıhan
 Hikâye-i Mahıfiruz Sultan ve Razınıhan
 Hikâye-i Mahmud ile Elifdir (2 ayrı baskı)
 Hikâye-i Mihru ile Hurşid
 Hikâye-i Razınıhan ile Mahıfiruze Sultan (2 ayrı baskı)
 Hikâye-i Şah İsmail ve Gülizar
 Hikâye-i Tahir ile Zühre (3 ayrı baskı)
 Hikâyet-i Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssası
 Mahımihri ile Hurşid Hikâyesi
 Melik Şah ile Güllü Hanımın Hikâyesi (3 ayrı baskı)
 Melik Şah ile Güllü Hanın Hikâyesi (2 ayrı baskı)
 Şah İsmail (2 ayrı baskı)
 Tahir ile Zühre (2 ayrı baskı)

Matbaa Harfleri ile Basılan Nüshalar

Değerlendirmeye alınan yazılı ortamdaki 13 âşık tarzı halk hikâyesinden *Elif ile Mahmut* ve *Kurbani* dışındaki 11'inin matbaa harfleri ile basılmış metinlerine ulaşılmıştır. Bu yayınlarda hikâyenin adına üç ayrı yerde rastlanmaktadır: dış kapak, iç kapak ve hikâye metninin başladığı yer. Aynı eserin belirtilen üç ayrı yerinde bazen hikâyenin adı küçük farklarla karşımıza çıkabilmektedir. Bu eserlerdeki adlandırmada dikkat çeken hususlardan biri de hikâye adlarının alt başlık veya üst başlıkla birlikte verilmesidir. Hikâye adının öncesine veya sonrasına getirilen kısa açıklamalar mevcuttur. Bunlardan en yaygın iki kalıp ifadeden biri şudur: "Zaman-ı sabıkta cereyan eden bir vaka-i âşıkane". Diğer klişe ifade ise "Şarkın eski masallarından" biçimindedir. Bu, belli naşirlerin eserlerinde belli klişe ifadeler kullandığı izlenimini veriyorsa da tüm eserler için doğrulanabilir bir tespit değildir. Dış kapak, iç kapak ve metnin başında verilen başlıklardan doğacak karışıklığı önlemek üzere incelemede sadece hikâye metninin başladığı yerdeki başlık esas alınmıştır. Bunun istisnası olan Arzu ile Kanber'in hikâye metninin başladığı yerde başlık olmadığı için o hikâyenin adlandırılmasında iç kapak esas alınmıştır. Buna göre hikâyelerin adları şöyledir:

Arzu ile Kanber (2 ayrı baskı)
 Asman ile Zeycan
 Âşık Garib Hikâye-i Meşhuresi (2 ayrı baskı)
 Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssası

Gül ile Sitemkâr

Hikâye Razınıhan ile Mahıfıruze Sultan

Hikâye-i Kerem

Hikâye-i Razınıhan ile Mahıfıruze Sultan

Mahmihri ile Hurşid

Melik Şah ile Güllü Han Hikâye-i Meşhuresi

Şah İsmail

Şah İsmail Hikâyesi

Tahir ile Zühre

Değerlendirme

Hikâye Başlıklarında Kahramanların Adlarına Yer Verilmesi

Bütün yazma ve basma eserlerde hikâye kahramanlarının adlarına yer verilmesi vazgeçilmez bir kuraldır. Başlığına ulaşılan yazma ve basma toplam 80 nüshanın 67'sinde hikâyelerin birinci derecedeki kadın ve erkek kahramanlarının hikâye adında yer alması, mesnevi geleneğindeki uygulamanın burada da devam ettiğini göstermektedir. Mesnevilerde iki isim arasındaki bağlama edatının vav olması ve bunun "vü" veya "ü" şeklinde telaffuz edilmesine karşılık inceleme konusu olan hikâyelerde çoğunlukla "ile" edatının kullanıldığı görülmektedir. Bu hikâyelerin sadece dördünde bağlama edatı olarak "vav" bulunmakta ve Türkçedeki kullanımına uygun olarak fetha ile harekelenmekte, yani "ve" şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu adlandırmada mesnevi geleneğinin etkisi ve uzantısının bariz olduğu, ancak ifade ediliş şeklinin Türkçedeki kullanıma uygun hale getirildiği anlaşılmaktadır.

Çift kahramanın anıldığı hikâye adlarında öncelik çoğunlukla erkek adlarına verilmiştir. Arzu ile Kanber ve Gül ile Sitemkar'ın bütün nüshalarında kadın adı önce anılır. Razınıhan ile Mahıfıruze ve Hurşit ile Mahmihri hikâyelerinde ise bazı nüshalarda kadının, bazılarında erkeğin adı önce anılır. Diğerlerinde daima erkek adı önceliklidir.

Gerek yazma gerek basma eserlerde Âşık Garip, Âşık Kurbanı, Hurşit ile Mahmihri, Kerem ile Aslı ve Şah İsmail hikâyelerinin bazı nüshalarında hikâyenin sadece erkek kahramanının adına yer verildiği görülür. Aynı hikâyelerin çift kahramanlı adlandırmaları da vardır. Tek kahramanın olduğu adlandırmaların sebebi Şah İsmail ve Hurşit örneklerinde erkek kahramanın yer yer bedensel güç kullanması ve kavgalı ortamlarda bulunmasına bağlı olarak bir destan kahramanı gibi telakki edilmesiyle açıklanabilir. Konuyla alakalı olarak İsmet Çetin de Türk toplumunun Bozkır medeniyeti yaşadığı dönemde gücünden dolayı erkeğin merkezde oluşuna bağlı olarak âşık tarzı edebiyat geleneği ve hikâyeciliğinin de erkek merkezli bir anlatı olmasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmiştir. (Çetin, 2020: 151-152). Âşık Garip, Âşık Kurbanı ve Kerem örneklerinde olduğu gibi başlıkta sadece erkek kahramanın adının anılması ise birinci derecedeki erkek kahramanın yaşamış veya yaşadığına inanılan âşıklardan oluşu, böylece hikâyenin bir çeşit biyografik eser biçiminde tanzimiyle izah edilebilir.

Hikâye Adlarına Eklenen Niteleyici Kelime, Terim ve Açıklamalar

Hikâye/Hikâyet: Âşık tarzı halk hikâyelerinin incelenen yazma ve basma nüshalarındaki başlıklarında en çok karşılaşılan terim "hikâye"dir. Ulaşılabilen 80 nüshanın 49'unda rastlanan bu terimin yazma nüshalarda bazen "hikâyet" şeklinde kullanıldığı görülür.

Hasan Kavruk, eski Türk edebiyatında "hikâye"nin, en geniş ifadesiyle 'bir olayın anlatımı' şeklinde düşünüldüğüne dikkat çekerek manzum olsun, mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, latife, destan, menkıbe vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserlerin genel olarak hikâye adıyla adlandırıldığını belirtir ve hikâye türünden bir eserin destan, kıssa, efsane, menkıbe, latife, tarih, nevadir vb. gibi isimlerle de anılabildiğini ifade eder. (Kavruk, 1988: 7)

Âşık tarzı halk hikâyelerinde de hikâye (hikâyet), bugünkü anlamda bir edebi tür değil, “kişinin başından geçen olaylar” anlamında kullanılmıştır. Ancak kronolojik olarak yazmalar, taş baskılar ve matbaa harfleri ile basılanlar sıralamasında her bir aşamanın kendine has üslup özellikleri oluşturduğu dikkate alındığında hikâye adlarında da bir farklılaşmanın ortaya çıkması tabiidir. Başlıklarda hikâyet kelimesine sadece yazmalarda rastlanmasını onların daha eski oluşu ve o eserlerde eski geleneğin etkisinin daha fazla olduğu şeklinde açıklamak gerekir. Dede Korkut Kitabının nüshalarından birinin Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayrı biçiminde adlandırıldığı dikkate alınır yazmalar dönemi hikâyelerinde bu geleneğin devam ettirildiği görülür.

Ulaşılabildiği kadarıyla en eski nüshası 1850’de basılan ve 1923’e kadar devam eden süreçteki taş baskı hikâyelerin adlarında hikâyet kelimesine rastlanmaz. Hikâye kelimesi ise Farsça ve Türkçe tamlama biçiminde olmak üzere iki farklı kullanımla karşımıza çıkar (*Hikâye-i Tahir ile Zühre* ve *Melik Şah ile Güllü Hanım Hikâyesi* gibi).

Yazılı ortamdaki Arap harfli hikâyelerin üçüncü aşamasını oluşturan matbaa harfleri ile basılı eserlerin bazılarında ise “hikâye-i meşhure” teriminin kullanıldığı görülür (*Âşık Garib Hikâye-i Meşhuresi* gibi). Bu kullanım hikâyenin pek çok kez yazıldığı, okunduğu ve anlatıldığı vurgusunu içerir. El yazması eserlerdeki “yaşandığına inanılan” algısı yerine bunların “hikâye olarak anlatılan olaylar” biçiminde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kitap: Yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerinin başlıklarında rastlanan terimlerden biri de “kitap”tır. Bu terimin kullanımına sadece yazma eserlerde Arzu ile Kanber’in iki ayrı nüshasında rastlanır (*Kitab-ı Arzu ile Kanber*). Burada da eski kültürün izlerini aramak gerekir kuşkusuz. Dede Korkut Kitabının Dresden nüshasındaki Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan biçimindeki başlıkta da “kitap” vurgusunun öne çıktığına dikkat edilirse “hikâyet” kelimesinde olduğu gibi “kitap” kelimesinde de Dede Korkut geleneğinin etkisinin büyük olduğu anlaşılır.

Dede Korkut Kitabının Dresden nüshasındaki başlıkta yer alan kitap kelimesinin kültürel arka planını inceleyen Ali Duymaz, şu değerlendirmeyi ortaya koyar: “Kitap kelimesi, bizi anlayış olarak dini kutsallığa götürür. Türkçede kitap kelimesinin Kur’an karşılığı zaten mevcuttur. Dresden yazmasının başlığında “kitap” ve “Dede Korkut” isimlerinin tercihi, bu yazmada dini ve ahlaki ilkelerin, evrensel prensiplerin ya da Kur’an’a yönelik bir hayat felsefesinin daha ön planda olduğunu ortaya koyar” (Duymaz, 2019: 110). Duymaz’ın işaret ettiği hassasiyetin yazma halk hikâyelerinde de devam ettiğini söylemek mümkündür.

Kıssa: “Olağanüstü durumları, din kaynaklı fevkalade kutsal olayları anlatarak insanlara ahlaki öğütler, dersler vermeyi amaçlayan hikâye, masal, fıkra, rivayet ve menkıbelerin genel adı” (Karataş, 2018: 190) olan kıssanın kültürel arka planı da dini bir temele ve içeriğe dayanır. Başta Kur’an-ı Kerimde anlatılan bazı olayların kıssa olarak adlandırılması, daha sonra çoğunlukla bu kaynaktan beslenen ve çeşitlendirilerek sonraki yüzyıllara aktarılan geleneğin de âşık tarzı halk hikâyeleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu etki, bazı hikâyelerin adlarına yansımıştır. İncelenen metinler içinde Derdiyok ile Zülfisiyah’ın yer aldığı iki taş baskı (*Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssası*, *Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssaları*) ve bir matbaa harfli baskıdaki (*Hikâyet-i Derdiyok ile Zülfisiyah Kıssası*) başlıkta geçer.

Menakıb: “Özellikle din ulularının (velilerin, ermişlerin), tarihin kendilerine önemli rol biçtiği şahsiyetlerin başından geçtiğine inanılan hadiselerin öyküsüne verilen ad” (Karataş, 2018: 222) olarak tanımlanan menkıbenin çoğulu olan “menakıb” kelimesi önceki dönemlere ait birçok eserin adında “menakıbnâme” şeklinde yer almıştır. Menkıbelerin kahramanları gerçek, mukaddes kişilerdir. (Ocak, 1984: 31, 33)

Âşık tarzı halk hikâyelerinin birinci derecedeki kahramanlarına kutsiyet atfedilmesi veya dini bir değer yüklenmesi anlayışı hikâye adlarına da yansımıştır. Basılı eserlerde bulunmayan, sadece el yazması eserlerin birinde geçen “menakıb” (*Menakıb-ı Âşık Garib ve Şah Senem Hanım*) kelimesini de aynı etkinin bir uzantısı olarak kabul etmek gerekir.

Destan: Sadece yazma nüshalardan birinin başlığında görülen diğer bir terim ise “destan”dır. Öncekilerde olduğu gibi burada da bu terimin bir tür adını karşılamak üzere kullanılmadığı açıktır. Çünkü “destan” ve “hikâye” birlikte kullanılmıştır: *Destan-ı Hikâye-i Maksud*.

Divan: En yaygın ve bilinen şekliyle divan, bir şaire ait şiirlerin toplu olarak verildiği eserlerin adıdır. Özellikle klasik edebiyat geleneğinde şairlerin birer divan sahibi olması yaygındır. Divan tertibinin kendine has kuralları vardır. Aşık edebiyatı temsilcilerinin şiirleri müstakil kitaplar yerine cönklerle ve mecmualara kaydedildiği için onların divan sahibi olması yaygın bir uygulama değildir. Ancak Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni gibi medrese öğrenimi görmüş yahut Dertli gibi tasavvuf çevrelerinde bulunmuş bazı şairlerin şiirleri Divan adı altında yazılmış veya basılmıştır.

Kerem ile Aslı hikâyesinin taş baskı nüshalarının ikisinde hikâye başlığı “Divan-ı Kerem” biçiminde verilmiştir. Âşık tarzı hikâye geleneğinde “divan” kelimesinin hikâye başlığında yer alması da yaygın bir kullanım değildir. Kerem’in yaşadığına inanılan bir âşık olması, onun manzumelerine cönklerde ve farklı şiir mecmualarında yer verilmesi, ayrıca Kerem ile Aslı hikâyesinin nazım kısımlarının çokluğu bahsedilen eserlerin naşirini böyle bir başlık kullanmaya yöneltmiştir. Çeşitli cönk ve mecmualarda yer alan Kerem’e ait şiirlerde Âşık Kerem, Dertli Kerem, Kerem Dede mahlaslarının kullanıldığı görülür. Kerem ile Aslı hikâyesinin yazılı ortamdaki nüshaları hikâye metni olduğu kadar bir şiir mecmuası özelliğine de sahiptir. Kerem’in şiirleri içeriğine uygun epizotlara yerleştirilmiştir. Bu özelliğinden dolayı bu eserlere Divan-ı Kerem adı verilmiş olmalıdır.

Fasıl: Fasıl kelimesi sadece yazma eserler arasındaki Kerem ile Aslı hikâyesinin başlığında Âşık Kerem Dertli Kerem Faslı Beyân Eder şeklinde geçer. Fasıl, yazılı ortamdaki hikâyelerde çok karşılaşılan bir kelime değildir. El yazması eserlerde bazen arka arkaya birkaç konu yer alabilmektedir. Bunların her birinin bir bölüm/fasıl olduğu düşüncesi ile böyle bir ifade kullanılmıştır. Sözlü ortamda ise hikâye anlatımının da içinde yer aldığı bir âşık programının adıdır. (Düzgün, 2018: 270)

Misal: İncelenen tüm yazma ve basma eserlerden sadece bir el yazması nüshanın başlığı olan “Misali Âşık Garib” ifadesinde yer alan “misal” kelimesinin terimsel karşılığını belirlemek oldukça güçtür. Kelimenin sözlük anlamından hareketle Âşık Garip hikâyesinin bir örneği, varyantı anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Haza: Yazma eserlerin dördünün başlığında “haza” kelimesi geçmektedir. Bunlar Arzu ile Kanber, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre hikâyeleridir.

Arapça “bu” anlamındaki “haza” doğu kültürlerinde eser adlarının başında sıkça görülen bir kelimedir. Her tür eser adında kullanılabilen bu kelimenin XV. yüzyılda Hamzavi tarafından yazılan *Haza Kitabı İskendernâme* adlı eserde yer bulması Türk edebiyatındaki eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir. *Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Sözü, Haza Kitab-ı Dasitan-i Geyik* gibi birçok eserde bu kelime yer almıştır.

Haza kelimesi, basılı eserlerdeki hikâye başlıklarında yer almamaktadır. Ancak taş baskı eserlerden bazılarının iç kapağında eserle ilgili açıklama yapılırken “haza” yerine “işbu” ifadesinin yer alması dikkat çekicidir: “İşbu tevatür ile meşhur ve mütearef olan Âşık Kerem divanının tek mil nüshası ve kenarında beyne’n-nas meşhur olan Asuman ile Zeycan ve Arzu ile Kanber ve Âşık Ömer’in dahi bazı edebiyat ve eşaratı cem ve tertib olmuştur.” Bazı taş baskı eserlerde bu tür ifadelerin yer alması “haza”nın yerine Türkçesini ikame etme çabasının bir sonucudur. Matbaa harfleriyle basılan eserlerde ise “haza” da “işbu” da yer bulmamıştır.

Diğer açıklamalar: Hikâye adlarının öncesine veya sonrasına eklenen ifadeler yazmalarda ve basılı eserlerde farklılık arz eder. Arzu ile Kanber’in yazma nüshalarından birinin başlığı şöyledir: “Bismillahirrahmanirrahim Hikâyet-i Arzu ile Kanber Mufazzalıdır.” Hikâyeye Besmele ile başlanması, anlatıya yüklenen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca mufazzal kelimesi ile burada verilen metnin Arzu ile Kanber metinleri arasında en üstünü, seçkini, muteberi olduğu vurgulanmıştır. Matbaa harfleri ile basılan eserlerde ise “*Arzu ile Kanber/Şarkın eski ve en ziyade okunan âşıkane hikâyelerinden*”, “*Âsman ile Zeycan/ Şarkın meşhur eski masallarından*”, “*Tarz-ı Cedid üzere Melik Şah ile Güllü Han Hikâye-i Meşhuresi/Şarkın Meşhur Eski Masallarından.*” gibi ifadelerle bu hikâyelere bir anlatı anlamı yüklenmiştir. Yani hikâyede anlatılan olayların gerçekliği konusunda bir vurgu yoktur. Hatta “eskiden anlatılan bir masal” olarak görülmesine dikkat çekilmektedir.

Bazı el yazması hikâye başlıkları ise bir cümle bütünlüğü şeklindedir: “Haza Tahir ile Zühre hikâyelerinin min evvelihi ila ahirihi beyan ederler”. “Baştan sona kadar” anlamındaki Arapça bir ibarenin başlığa konulması, esere

dini bir nitelik kazandırma arzusu yanında tam ve kapsamlı bir anlatım olduğuna vurgu yapılması ile açıklanabilir. Başka bir eserde “Hikâyet olunur ki Kerem ile Han Aslı” ifadesi mevcuttur. Cümle biçimindeki başlık basılı eserlerde yoktur. Bunun istisnası olarak taş baskı iki ayrı nüshada Hikâye-i Mahmud ile Elifdir biçiminde bildirme ekiyle sonlanan bir cümle bütünlüğü söz konusudur.

Hikâye başlıklarında kullanılan ifadelerden biri de “beyan etmek” tir. Bu ifade el yazması eserlerden dördünün başlığında yer alır: “Hikâye-i Âşık Karib Beyan Olunur Vesselam”, “Âşık Kerem Dertli Kerem Faslı-ı Beyan Eder”, “Âşık Kerem Hikâyetini Beyan Eyledi”, “Haza Tahir ile Zühre hikâyetlerin min evvelihi ila ahirihi beyan ederler.” Bu kullanımlar kuşkusuz Dede Korkut Kitabının her hikâye başındaki ifadeleri çağrıştırır. Dede Korkut Kitabında “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunu Beyan Eder Hanım Hey” örneğinde olduğu gibi bütün boyların başlığında beyan etmek ifadesi kullanılır. Buradaki “boyun beyan edilmesi”nin yerini el yazması hikâyelerde “faslın beyan edilmesi”, “hikâyenin beyan edilmesi” almıştır. “Haza Tahir ile Zühre hikâyetlerin min evvelihi ila ahirihi beyan ederler.” ifadesinde ise baş taraftaki “haza” ile, “ortadaki “min evvelihi ila ahirihi” ile oldukça iddialı bir üsluba sahiptir. Arapça ifadelerin esere, gerçeklik ve kutsallık katmak üzere konulduğunda şüphe yoktur. Cümlelerin “beyan ederler” ile tamamlanması da bariz bir Kitab-ı Dede Korkut etkisidir. Hurşit ile Mahmihi hikayesinin bir yazma nüshasındaki “der beyan-ı” ifadesi ise klasik Türk edebiyatı dönemi eserlerinin bariz bir uzantısı veya yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyeleri temelde birtakım olayların nakledilmesi esasına dayanan ama içinden çıktığı toplumun ürettiği destan, masal, efsane, kıssa ve menkıbe gibi farklı türlerin farklı üslup ve içerik özellikleri alınarak oluşturulan metinlerdir. Bu etki ve çeşitlilik hikâye adlarına da yansır. Hikâye adlarında hikâye, destan, kıssa, kitap, menakıp gibi terimlerin yer alması böyle bir etki ile açıklanmalıdır.

El yazması eserlerdeki adlandırmalarda hikâyenin yaşanmışlığı vurgusu öne çıkarılmakta, hikâyenin ibret alınması gereken önemli bir metin olduğu hatırlatılmakta, hatta hikâyeye bir tür kutsallık atfedilmektedir. Hikâyet, kıssa, menakıp gibi kelimeler bu hikâyelerdeki olayın yaşanmışlığına vurgu olduğu kadar hikâyelerdeki kişiliklerin kutsiyetine inanılması telkinini de beraberinde getirir. Diğer taraftan, kitap, hikâyet ve beyan etmek ifadeleri Dede Korkut Kitabının devamı niteliğindeki bir geleneğin söz konusu olduğu anlamına gelmektedir.

Basılı eserlerdeki hikâye adlarına eklenen açıklama ifadeleri ise bu anlayıştan tedrici olarak uzaklaştığını göstermektedir. Taş baskı eserlerde ne öncekiler kadar kutsallık atfedilir ne de sıradan anlatılar gibi sunulur. O eserlerin iç kapaklarında daha yalın bir ifade yer alır: *Melik Şah ile Güllü Hanımın Hikâyesi*, *Hikâye-i Tahir ile Zühre* gibi.

Matbaa harfleriyle basılan eserlerde ise hikâye adlarına eklenen ifadeler bu metinlerin eskiden beri bilinen anlatılar olduğu anlayışını öne çıkarır. “Hikâye-i meşhure” veya “Şarkın eski ve en ziyade okunan âşıkane hikâyelerinden”, “Şarkın meşhur eski masallarından” ifadeleri bu metinlere kutsallık atfetmediği gibi onların okunup hoşça vakit geçirmek, kıssadan hisse almak özelliklerine sahip olduğu vurgulanır.

Hikâye adlarında çoğu kez mesnevi geleneğinin bir devamı olarak birinci derecedeki iki kahramanın adı yer alır. Bunlarda erkek kahramanın adının önce anılması da yaygın bir kullanımdır. Bir kısmında ise sadece erkek kahramanın adına yer verilir.

Hikâye adlarındaki kitap, hikâyet, beyan olunur gibi ifadelerde bariz bir Kitab-ı Dede Korkut etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynaklar

- Boratav, P. N. (1946). Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Çetin, İ. (2020). Türk Halk Hikâyeciliği / Türkiye Sahası, Ankara: Nobel Yay.
- Duymaz, A. (2014). "120. Yılında Halk Hikâyesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış". Akademik Kaynak, 2 (3), 1-23.
- Duymaz, A. (2019). "Dede Korkut Kitabı Yazmalarında Başlık-İçerik İlişkisi Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler". Ferdi Güzel-Turgay Kabak (Ed), Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019/Bayburt) Bildiri Kitabı. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 105-119
- Düzgün, D. (2018). "Sözlü Gelenekteki Âşık Tarzı Halk Hikâyelerinin Yapısı". Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 255-271.
- Gerçek, S. N. (2001). Türk Taş Basmacılığı, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Karataş, T. (2018). Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İz Yay.
- Kavruk, H. (1998). Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Ocak, A. Y. (1983). Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Türkmen, F. (1974). Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

Yazar Katkıları: Fikir %60-40 örnek; Tasarım %50-50; Denetleme %50-50; Kaynaklar %50-50; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi %50-50; Analiz ve/veya Yorum%50-50; Literatür Taraması%50-50; Yazıyı Yazan%50-50; Eleştirel İnceleme%50-50

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept %60-40; Design%50-50; Supervision%50-50; Resources%50-50; Data Collection and/or Processing%50-50; Analysis and/or Interpretation%50-50; Literature Search%50-50; Writing Manuscript%50-50; Critical Review%50-50; Other%50-50

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.